

Historia, Fasihi, na Theolojia ya Agano Jipya

Kipindi cha 5: Tafsiri

Na Dkt. Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Ted Hildebrandt katika Kozi yake ya Historia, Fasihi, na Theolojia ya Agano Jipya: hotuba nambari 5. Kumalizia msukumo, uwasilishaji, utakatifu na mfuatano wa tafsiri.

A. Mapitio ya Usuli wa Kihistoria [00:00-2:44]

A. Mchanganyiko wa AC; 00:00-8:55; Msukumo-Usambazaji

Karibu tena, hii ni Historia, Fasihi, na Theolojia ya Agano Jipya na bado tunaendelea na historia ya Agano Jipya. Tulianza na historia ya Milki ya Umedi-Uajemi na Koreshi aliyelitwa Masihi, aliyepakwa mafuta. Dario mratibu na mkamilishaji wa hekalu la pili Xerxes na Artashasta kisha hadi Alexander. Tulimtazama Alexander akichukua ulimwengu, akigeuza ulimwengu kuwa Kigiriki, na kuenea kwa Ugiriki. Baada ya Alexander kufa akiwa na umri wa miaka 30, himaya iligawanyika katika nne na tuliona jinsi Ptolemy alivyochukua Misri kuanzia yapata mwaka 300-200 KK. Ptolemy walikuwa wavumilivu na mafanikio yao makubwa yalikuwa Septuagint, ambayo ilikuwa tafsiri ya Biblia ya Kiebrania ya Agano la Kale hadi Kigiriki. Hii iliwaruhusu watu kote ulimwenguni kusoma kuhusu Masihi, kutoka Agano la Kale. Kisha Waseleucids walishuka kutoka Syria na kujaribu kuwatawala Wayahudi na Antiochus Epifanes ambaye alikuwa mtangulizi wa mpinga Kristo aliwakabili Wamakabayo. Wavulana watano wa Makabayo na baba yao Mathiya waliasi dhidi ya Washami na Waseleucid na kimsingi huu ni uasi wa Makabayo yapata mwaka 165 KK. Kisha wavulana watano wote wanakufa isipokuwa Simoni ambaye baadaye anakuwa Kuhani Mkuu. Ni kupitia ukoo wake ukoo wa Hasmone unashuka hadi kwa John Hyrcanus, Alexander Jannaeus, hadi Salome Alexander na kisha wavulana hao wawili wanapigana. Na kisha yapata mwaka 63 KK Warumi wanaingia chini ya Pompey na kuchukua nafasi. Antipater, ambaye ni Mwaidumea kutoka asili ya Waedomu, anamchezea mwanawe Herode na Herode Mkuu

anachukua nafasi yapata mwaka 37 KK Herode Mkuu atakuwa mjenzi mkuu na anajenga Masada na kujenga Yerusalemu , anajenga upya hekalu. Anachukua hekalu dogo na kulifanya kuwa la fahari kwa miaka kadhaa. Herode Mkuu ndiye mfalme Yesu anapozaliwa. Tulizungumzia kidogo kuhusu Herode wengine wanaokuja baada yake kama vile Herode Antipa na kifo cha Herode mbalimbali na Yohana Mbatizaji.

B. Uvuvio, Utakatifu na Uwasilishaji [2:44-5:23]

Baada ya hapo tulizungumzia kuhusu utafiti wa kisheria. Hapa tulidai kwamba Biblia ni neno la Mungu. Kwa hivyo tulizungumzia kuhusu msukumo, Mungu akizungumza na nabii au mtume na mtume akiandika. Huo ndio mchakato wa msukumo. Na baada ya mchakato wa msukumo kisha tukazungumzia kuhusu kutangazwa kuwa watakatifu na jinsi vitabu vilivyosambazwa na kisha kutawanyika. Paulo anaandika kwa Efeso, Paulo anaandika kwa Korintho, na Paulo anaandika kwa Roma na vitabu vya Injili mbalimbali viliandikwa kwa jamii mbalimbali. Vitabu hivyo vilitawanyika kote katika Mediterania. Ilibidi vikusanywe. Kulikuwa na tatizo la usambazaji na kisha ukiwa na tatizo hilo la usambazaji pia ilibidi uhakikishe kwamba vitabu hivi vilitoka kwa Paulo na kwamba vitabu hivi vilikuwa kweli neno la Mungu na kutoka kwa mitume. Vilihitaji kuidhinishwa na makanisa mbalimbali kwamba vilikuwapo. Kulikuwa na ushawishi mbalimbali, tuliangalia kilichosababisha kanisa kutaka kukusanya vitabu pamoja. Hii ilichukua kama miaka 300-400 kukusanya na kuidhinisha vitabu 27 tulivyo navyo. Vitabu hivyo vilikuwa na mamlaka mara moja. Na tulisema kwamba Petro anamnukuu Paulo na kusema kwamba barua za Paulo ziko katika kiwango sawa cha maandiko. Kwa hivyo Petro katika 2 Petro 3:15 kuna kauli kali sana. Barua hizo zilikuwa na mamlaka mara moja lakini zilibidi zikusanywe na kuidhinishwa na kanisa. Kwa hivyo baada ya kupata msukumo, kutangazwa kuwa takatifu tuna mchakato wa kuhamisha, ambapo waandishi wanazinakili mara kwa mara. Kanisa lilikuwa maskini, kanisa liliteswa, waandishi wa kanisa hawakuwa bora zaidi, lakini walifanya kila wawezalo kutokana na muktadha walivyokuwa. Kwa hivyo tuliangalia matatizo ya waandishi na hati 5000 zenye hati za mafunjo zilizopatikana mara ya mwisho katika karne ya 1800 - mwanzoni mwa

karne ya 20na kisha maandishi ya uncial, ambayo kwa kiasi kikubwa ni maandishi ya Sinaiticus, na maandishi ya uncial, maandishi ya herufi kubwa na kisha maandishi madogo, ambayo ni maandishi ya Byzantine ambayo yalikuwa msingi wa Toleo la King James. Hii iliitwa maandishi mengi kwa sababu kuna maandishi mengi tu ya baadaye kutoka baada ya 700-800 BK. Kwa hivyo maandishi yote hukusanywa na kisha tunachambua aina tofauti za tofauti za maandishi kati ya maandishi haya. Hakuna kitabu kingine kama hicho; tuna idadi kubwa ya maandishi ya awali. Papyrus 52 [P52] tulisema inarudi nyuma ndani ya miaka 30 ya mtume Yohana. Ilipatikana Misri kwa hivyo ilibidi iwe imevuka Mediterania katika miaka hiyo 30. Ni ajabu sana kile tulicho nacho.

C. Uwasilishaji—Sheria za Kutathmini Tofauti [5:23-8:55]

Leo , nataka tu kumalizia, tuna hatua yetu ya mwisho. Msukumo, ambao ni Mungu kwa mwanadamu; utakatifu, ni vitabu gani vyenye mamlaka na vilivyokusanywa; uwasilishaji, ambao ni maandishi kuvinakili kwa mamia ya miaka. Tumalizie na maandishi kwanza. Kwa hivyo ni sheria gani unazotumia kutathmini? Unapokuwa na hati mbili na hati hizo mbili zina usomaji tofauti, unazitathminije? Hizi si sheria ngumu na za haraka, hizo ni sheria kamili lakini hizi ni jumla. Kwa hivyo huwezi kuzitumia kama injili. Kwa kiasi kikubwa tulisema sheria yetu ya kwanza ni kwamba usomaji mgumu zaidi ni kupendelewa. Waandishi wangukuwa na tabia ya kurahisisha kuelewa mambo. Kwa hivyo maandishi wangerekebisha kitu ikiwa kilikuwa ngumu na kwa hivyo usomaji wa asili labda ni mgumu zaidi au huo ulikuwa mgumu. Mwandishi angebadilisha kutoka rahisi hadi mgumu. Lakini mwandishi angebadilisha kutoka ngumu hadi rahisi. Kwa hivyo usomaji mgumu ni kupendelewa.

Kundi la pili la jinsi unavyotathmini tofauti kati ya hati ni usomaji mfupi unaopaswa kupendelewa. Tuna kumbukumbu kadhaa katika Matendo zinazosema "kanisa la Bwana." Nyingine husema, "kanisa la Mungu." Miaka 150 baadaye tuna "kanisa la Bwana Mungu." Unaweza kuona kilichotokea hapa ni kwamba hawakutaka kufuta vitu kutoka kwa hati ili waongeze vyote viwili. Walipokuwa na usomaji mbili tofauti wangeviunganisha katika muunganisho huu. Kwa hivyo "kanisa la Bwana" na "kanisa la Mungu" miaka 100 baadaye linakuwa "kanisa la Bwana Mungu." Kwa hivyo

maandishi yalikuwa na mwelekeo wa kukua. Kichwa cha kitabu cha Ufunuo, hebu tufuatilie hilo, kinatoka "ufunuo wa Yohana" hadi maelezo haya makubwa na marefu ya wasifu wa Yohana. Kwa hivyo usomaji mfupi unapaswa kupendelewa kama usomaji wa awali. Maandishi yalikuwa na mwelekeo wa kukua kwa hivyo usomaji mfupi unapendelewa.

Kanuni ya tatu ni kwamba usomaji unafaa mtindo wa mwandishi na unalingana na mwandishi ambaye anapaswa kupendelewa. Kama ningewaambia wanafunzi wangu wa Kigiriki neno "alnlwn" linamaanisha "mtu kwa mtu" mngemfikiria mwandishi gani? Kuna mwandishi anayetumia neno hilo mara nyingi. Kwa hivyo ukiona "mtu kwa mtu" unafikiri kwamba ni Yohana. Mtindo wa uandishi unategemea mwandishi. Mtindo wa Luka utakuwa tofauti sana na wa Mathayo na tofauti sana na wa Marko na tofauti sana na wa Yohana. "Kweli nawaambia" unasikika kama Yohana na hivyo ndivyo Yohana anavyoandika. Kwa hivyo, kimsingi, waandishi fulani wana mitindo fulani na mitindo fulani inalingana na waandishi fulani.

Kuongeza moja ya nne hapa, ile inayotoka katika familia bora. Kumbuka jinsi tulivyozungumzia familia za maandishi, ulikuwa na uhusiano wa mzazi na mtoto na kwa hivyo una baadhi ya familia za magharibi na Kaisaria. Hati hizo zinazofaa familia bora zina kipaumbele kuliko familia dhaifu [Byzantine]. Kwa hivyo hizi ni njia tofauti za kupata hati bora.

D. Tofauti Kuu za Maandishi katika Agano Jipya: Marko 16, Yohana 8, 1 Yohana 5:7 [8:55-13:48]

B: Unganisha DF; 8:55-23:48; Marko 16; Yohana 8

Kuna matatizo matatu makubwa katika Agano Jipya na matatizo haya yako katika maandishi. Maandishi ya kwanza ni Marko 16:8 . Mwishoni mwa kitabu cha Marko—na wengi wenu mna Agano Jipya lenu itakuwa ya kuvutia kwenu kufungua Biblia zenu ili kuangalia sura ya mwisho ya kitabu cha Marko. Kimsingi kuna miisho miwili au mitatu tofauti. Kuna ufupi unaoishia katika 16:8. Kuna mwisho wa kati unaoishia mistari michache na kuna mwisho mrefu ambao wengi wenu mnao katika NIV au NRSV yenu.

Katika Marko 16:8, baada ya mstari wa 8 hati zetu bora zaidi zinaishia hapo. Tatizo ni unaposoma Marko 16:8 inaishia kitabu cha Marko huku wanawake hawa wakitetemeka mwishoni mwa kitabu kisha ghafla—kitabu kimekwisha. Unafikiri, “Hiyo ni Injili ya aina gani?” Kumalizia Biblia—ujumbe wa Injili, kwa hofu na kutetemeka na hapo ndipo huo ndio mwisho wa kitabu. Kwa hivyo inaaminika kwamba mwisho huo ulikuwa wa ghafla sana na, ili aminika kwamba katika kanisa la kwanza, kwa namna fulani hii ndefu zaidi ikiisha na ufufuo wa Kristo na utukufu na kuokota na kushika nyoka na vitu vinavyozungumziwa viliongezwa baadaye. Kwa hivyo utaona kwamba katika NIV yako kwamba kutakuwa na mstari uliochorwa na watakuambia wazi kwamba baadhi ya hati bora hazina Marko 16:9 na zinazofuata. Kwa hivyo waliweka hapo, wanakujulisha ilikuwa nini, lakini pia wanakuonya. Wanachosema ni: usitegemee fundisho lolote kuu au kitu kipya kwenye mistari hii kwa sababu hatuna uhakika nayo, inaweza kuwa iliongezwa baadaye. Sheria ya jumla haitegemei kamwe fundisho kwenye toleo la maandishi. Kuna Biblia za kutosha ambazo zote zinakubaliana kuhusu uungu wa Kristo na msukumo wa Maandiko, kuhusu dhambi ya mwanadamu, kuhusu ukuu na utukufu wa Mungu. Kwa hivyo ikiwa kitu kina toleo la maandishi hatulazimiki kutumia hilo katika ujenzi wetu wa mafundisho yetu. Kwa hivyo hiyo ni Marko 16. Ukiwa na Toleo la King James au NKJV itasoma kama vile Marko 16:8 hadi mstari wa 20 na hakutakuwa na mgawanyiko. Mwisho mrefu unatokana na maandishi madogo, maandishi ya baadaye ambayo KJV ilitumia mwaka wa 1611 BK. Watafsiri wa King James walitafsiri na mwisho mrefu wa Marko. Hawakuwa na baadhi ya maandishi bora ambayo hawakujua hata kuhusu mafunjo. Hawakuwa na wazo. Hilo halingepatikana kwa miaka mingine 250 baada ya kuchapishwa. Kwa hivyo hawangeweza kujua hili. Waliacha Maandishi ya Wengi, maandishi madogo yaliyozidisha kwamba walikuwa na matatizo. Kwa hivyo Toleo la King James litapita moja kwa moja, lakini toleo lingine jipya litakufahamisha kwamba kuna tatizo la maandishi hapo, ili tuwe waaminifu kwako kwa kile tunachojua. Kwa hivyo hiyo ni Marko 16:8 na kwa hivyo kuwa mwangalifu. Hilo ndilo fungu moja linalozungumzia kuhusu kushika nyoka, kwamba wakikuuma hakuna kitakachokupata, kuwa mwangalifu na makanisa ya washika nyoka kwa sababu wanaweka kanisa lao lote

katika aina hii. Jiepushe na nyoka wenye meno, kwa hivyo kuwa mwangalifu. Usitegemee mafundisho juu yake.

E. Tofauti za Kimaandiko katika Agano Jipya: Yohana 8 [13:48-18:25]

Sawa hiyo ni Marko 16:8. Hapa kuna nyingine. Hii iko katika Yohana 8. Yohana 8, mistari 10 au 11 ya kwanza ya Yohana 8. Yohana 8 ni hadithi ya Yesu akikabiliwa na Mafarisayo, ambapo wanamleta mwanamke mbele ya Yesu na kusema, "Mwanamke huyu alikamatwa akizini. Sasa kulingana na Sheria tufanye nini? Sheria inasema tumpige mawe. Tufanye nini? Mafarisayo wanajaribu kumnasa Yesu. Wanajaribu kufanya hivyo kila wakati. Wanadhani tumempata kwa vyovyote vile. Akisema, "mwache aende zake" basi anavunja Sheria ya Kiyahudi. Akimpiga mawe, anavunja sheria ya Kirumi. Kimsingi mwanamke huyo hangeweza kuuawa, kwani Wayahudi hawakuruhusiwa kuwaua watu chini ya sheria ya Kirumi. Hata Sanhedrini ilimkamata na kujaribu lakini hawakuweza kutoa adhabu ya kifo. Kwa hivyo walimtia Yesu kwenye mtego. Anafanya nini? Yesu anainama - na wanamjia Yesu na wanawake wako pale na Yesu anaandika chini. Anaangalia juu na kusema, "Yeyote aliye mkamilifu, na awe wa kwanza kumtupia jiwe." Kisha anarudi kuandika ardhini na kila mtu anajua alichoandika ardhini. Kila mtu anatunga kile wanachofikiri Yesu anaandika ardhini, lakini Biblia haituambii. Kwa hivyo tunapaswa kurudi nyuma na kusimamisha dhana hizi zote za kishenzi za kile alichoandika ardhini. Kuandika ardhini sio lengo, lengo ni Yesu na mwanamke. Inasema kwamba Mafarisayo wazee waliondoka kwanza na kwa nini? Je, ni kwa sababu wazee wana dhambi zaidi? Sina uhakika sana kuhusu hilo. Labda wazee walikuwa na ufahamu zaidi wa matatizo katika maisha yao. Hatimaye, Yesu yuko peke yake na mwanamke huyo. Anasimama na kusema, "Wako wapi washtaki wako?" Wameondoka. Anasema, "Wala mimi sikuhukumu." Hebu tuseme wewe ni mtawa wa waandishi unayenakili Maandiko. Ghafla una mwanamke mzinzi na wewe ni mtawa. Umeapa umaskini na viapo vya usafi wa moyo na hufanyi mambo na wanawake. Yesu ana mwanamke huyu mzinzi na unataka kusema kwamba kile mwanamke huyo alichofanya kilikuwa kibaya. Lakini Yesu anasema, "Wala mimi sikuhukumu. Nenda wala usitende dhambi tena." Yesu

alimwacha aende zake. Je, unaona ni kwa nini watawa wangukuwa na matatizo ya kunakili maandishi haya? Kwa hivyo hivi ndivyo nilivyoita maandishi yanayoelea. Yanapatikana katika Yohana 8, mistari kumi au kumi na moja ya kwanza hapo, lakini kifungu hicho hicho kinapatikana katika baadhi ya maandishi katika Luka 21, hali na aya hiyo hiyo na mwingiliano na mwanamke huyo. Hadithi hii ya Yesu ilikuwa na tabia ya kuelea na ninachopendekeza ni kwamba hii ni hadithi halali. Haiko katika maandishi yetu bora. King James anayo bila shida, lakini ukiangalia katika NIV, NRSV, ESV, NASB, au NLT wote watakuonya wakisema hadithi hii haiko katika maandishi bora. Kwa hivyo inakupua onyo hapo. Ninachopendekeza ni kwamba je, usomaji huu ni mgumu sana? Yesu akisema, "Nenda usitende dhambi tena." Naweza kuona jinsi waandishi wangetaka kuiacha hasa ikiwa ni wa aina ya watawa. Siwezi kuona mwandishi akiandika hadithi hii. Naweza kuona mwandishi akiiacha. Na, kwa hivyo, usomaji mgumu zaidi ni kuiacha. Ningependekeza kwamba ni hadithi halali kwa sababu ilienea na inaonekana kuwa halisi na desturi halali inayomrudia Yesu.

F. Tofauti za Kimaandiko katika Agano Jipya: 1 Yohana 5:7 [18:25-23:48]

Kuna matatizo matatu makubwa katika Agano Jipya. Marko 16, Yohana 8, na kisha kubwa la mwisho ni 1 Yohana 5:7. Katika 1 Yohana 5:7 ikiwa una Toleo la King James, linategemea Maandishi ya Byzantine/Mengi, litasomeka kitu kama hiki: "Hawa watatu ni mmoja, Baba, Neno (Logos), na Roho Mtakatifu." Logos ikimaanisha Yesu kama ilivyo katika Yohana 1:1 "Hapo mwanzo kulikuwako Neno, Neno alikuwa pamoja na Mungu, Neno alikuwa Mungu." Una Baba na Neno, ambaye ni Yesu (neno kwa sababu mwili; alifanyika mwili, hema, akakaa kati yetu). Kwa hivyo tuna Baba, Neno, na Roho: hawa watatu ni mmoja. Mstari huo, 1 Yohana 5:7: Baba, Neno, na Roho Mtakatifu, hufundisha fundisho la Utatu kwa uwazi zaidi kuliko mstari mwingine wowote katika Biblia nzima. Hakuna mstari mwingine katika Biblia unaoelezea hivi kwa urahisi. Hawa watatu ni mmoja; hakuna mstari mwingine unaokaribia. Kanisa la kwanza lilikuwa likijadiliana katika migogoro ya Utatu. Tuna kanisa likijaribu kuelewa hilo. Uhusiano wa watu watatu katika mmoja ni upi? Hili linahusianaje katika kiini chao na

katika mgawanyo wao wa kazi? Hilo linafanyaje kazi? Kwa hivyo wana mijadala mikubwa. Tuna kumbukumbu za mijadala. Mamia na mamia ya kurasa za baba wa kanisa wakibishana huku na huko kwa kutumia maandishi kutoka Biblia nzima. Maelfu ya maandiko yalitumika kuthibitisha fundisho la Utatu. Mstari huu haujawahi kunukuliwa hata mara moja na baba wa kanisa. Ikiwa huu ndio mstari bora zaidi kuhusu Utatu: "Baba, Neno, na Roho na hawa watatu ni mmoja," na haujawahi kunukuliwa, kitu kinakuambia kwamba kuna kitu kibaya hapa wakati haujawahi kunukuliwa katika hoja hiyo. Unaporudi nyuma kabla ya hati za Byzantine, hati ndogo za 700-800 AD, hazipo. Inaonekana kuonekana katika karne ya 16 ambayo ni kuchelewa sana.

Hii ilitoka wapi? Pendekezo ni kwamba kulikuwa na mtu aliyeitwa Erasmus. Ninamwita Erasmus Rascal. Alikuwa msomi wa ajabu katika karne ya 16. ^{Kilichotokea} ni kwamba alikuwa akiandaa Agano Jipya la Kigiriki. Wakati akiandaa hili, uvumi unadai kwamba kulikuwa na dau kwamba hakuweza kupata mstari huu kuhusu Utatu, kwa hivyo watu wanafikiri kwamba Erasmus alichukua maandishi ya Kilatini na kuyatafsiri kutoka maandishi ya Kilatini hadi Kigiriki na kuyaweka katika Agano Jipya la Kigiriki la Erasmus. Agano Jipya la Kigiriki la Erasmus lilikuwa msingi wa Agano Jipya la King James. Iliaminika kwamba mstari huu uliongezwa katika karne ya 16. Kwa hivyo katika Biblia zenu nyingi mstari huu hautakuwapo. Hawatakupa hata arifa nyingi, kwa sababu haupo katika hati za awali. Huu haupo popote hadi wakati wa Erasmus, kwa hivyo uliondolewa. Je, hiyo ina maana kwamba fundisho la Utatu liko hewani sasa kwa kuwa tumepoteza mstari huu unaofundisha Utatu? Hapana! Wakati baba wa kanisa la kwanza walipobishana walibishana kwa msingi wa mstari hii mingine yote, hawakuwa na mstari huu. Kwa hivyo huu haupaswi kuwa katika Biblia zenu. Nadhani NIV na ESV na NLT na tafsiri zako zozote za kisasa hazitakuwa na mstari huu, kwa sababu kila mtu anaelewa kwamba umetoka kwa Erasmus. Kwa hivyo hilo si jambo kubwa.

Hizi ndizo tatu kubwa katika Agano Jipya. Watu watajaribu kukudanganya na kuziweka mbele yako. Tunazijua, kusema ukweli si jambo kubwa. Hakuna fundisho linaloathiriwa. Mafundisho yetu yote ni thabiti. Lakini hizi ndizo tofauti tatu kuu za maandishi katika Agano Jipya.

G. Tafsiri: Lugha za Biblia [23:48-28:46]

C. Changanya GH; 23:48 34:18; Tafsiri

Sasa chati hii ni chati nzuri sana na nataka kuichunguza nadhani inafupisha mengi. Kwa kiasi kikubwa inachosema una "MT" [Maandishi ya Kimasoreti] ambayo ni kwa Kiebrania. LXX ambayo iko katika Agano la Kale la Kigiriki mnamo 200 KK. Kwa hivyo kutoka kwa hizo mbili wanatengeneza pamoja na hati za Bahari ya Chumvi, pamoja na kuwa sehemu ya mchanganyiko wa hati hizo zote. Inakuwa Agano lako la Kale. Katika Agano Jipya unaweka Papyri zilipatikana mwishoni mwa karne ya 19 herufi kubwa katikati ya karne ya 19na ndogo - kuna maelfu ya hizo. Hizi zimeunganishwa pamoja ili kuwa na Agano Jipya na Vulgate ya Kilatini. Hiyo ni Agano Jipya na Agano la Kale lililotafsiriwa na Jerome aliyeishi Bethlehemu. Lakini Jerome yapata mwaka 400 BK, tatizo lilikuwa Milki ya Kirumi ilikuwa ikibadilika kutoka Kigiriki hadi Kilatini. Alitaka kujifunza Kiebrania kwa hivyo akaenda huko na akafanya hivyo. Alitafsiri hadi Kilatini. Hii ilikuwa nzuri sana hivi kwamba kanisa lilitumia kwa miaka 1000. Kwa hivyo Vulgate hii ya Kilatini ilitumika kuanzia 400 BK-1400 BK. Bado unaweza kuiona Vulgate ya Kilatini leo ikiwa na Watawa. Ilikuwa ya ajabu sana.

Sasa kinachotokea ni kwamba watu nchini Uingereza hawazungumzi Kilatini vizuri tena. Unajua ingekuwa vizuri sana kama tungekuwa na Biblia katika lugha yetu wenyewe. Labda nilisema hivi lakini nitasema tena, Mungu huzungumza lugha ile ile kila wakati. Mungu huzungumza lugha gani? Mungu alijifunua kwa Kiebrania kwa sababu ilikuwa lahaja ya Kikanaani karibu 1880 KK. Ilikuwa nchi ya Kanaani wakati Ibrahimu alipoingia kwenye kanuni. Alipokwenda huko alichukua lugha hiyo lakini ilikuwa lahaja tu kweli. Mungu alizungumza nao kwa Kiebrania. Walipoenda Babeli, Mungu alibadili hadi Kiaramu. Kwa hivyo, baadhi ya Agano la Kale liko katika lugha hiyo. Alexander anapoenda na kuchukua ulimwengu wote. Kisha Mungu anafunua Agano Jipya kwa Kigiriki. Kwa hivyo Agano Jipya liko katika Kigiriki. Mungu huzungumza lugha ya watu. Leo lugha ya watu ni ipi? Ungesema Mandarin? Kiingereza kwenye mtandao. Leo alfabeti imeshuka kutoka herufi ishirini na sita hadi mbili ambazo ni 1 na 0. Hii ni lugha

ya kidijitali. Unatazama video, zote ni 1 na 0 zikionyesha picha thelathini kwa sekunde. Unasikia sauti yangu na unatazama mikono yangu, hii yote ni lugha ya kidijitali. Ni kile ambacho ninachopenda sana. Yeye huzungumza lugha ya watu kila wakati. Tunasikiliza muziki na video na hiyo inahitaji kuwa lugha ya Mungu. Hiyo ndiyo lugha ya watu. Lugha ya leo ni ya kidijitali. Hiyo ndiyo tunayofanya.

H. Tafsiri—Biblia ya Kiingereza [28:46-34:18]

Waingereza walisema tungependa Biblia katika lugha yetu wenyewe. Lakini kanisa halikutaka hivyo. Kanisa lilitaka iwe katika lugha kama Kilatini ambapo wangeweza kudhibiti ufafanuzi na maana kwa sababu waliwaona watu kama wapumbavu. Hawakutaka watu hawa wawe na maandiko na kuunda uzushi. Kwa njia hii wangeweza kuidhibiti. Kilichotokea yapata mwaka 1380 John Wycliffe. Baadhi yenu huenda mmesikia kuhusu watafsiri hawa. Ninapowaambia kuhusu watu, nawatazama ni Watafsiri wa Biblia wa Wycliffe duniani ambao wataingia katika kabila. Nina rafiki Joel Harlow ambaye angeingia katika kabila na hawana hata lugha iliyoandikwa na unazungumza nao na kuelewa na kuelewa lugha na sauti zake na maana zake, jinsi ilivyoandikwa kilugha. Kisha unaandika lugha yao wenyewe na kisha unawafundisha ili waweze kusoma Biblia. Watafsiri hawa wako kote Afrika na Indonesia, wakitafsiri Biblia katika lugha. Nina rafiki mwingine huko Brazil, katika makundi ya kikabila huko, huko Amazon huko Brazil. Anafanya kazi nzuri sana.

Mnamo 1380 Biblia ilitafsiriwa na John Wycliffe. Baada yake, William Tyndale yapata mwaka 1536 sasa unaona tuko katika miaka ya 1530 hapa na sasa hapa ndipo tunapoanza kuwatambua baadhi ya wafalme wa Uingereza hapa. Karibu miaka 80 kabla ya Tyndale, mashine ya uchapishaji ilivumbuliwa mwaka 1450. Tyndale yuko karibu miaka 80 baadaye. Na kwa hivyo Tyndale anaanza kufanya tafsiri hii, yeye ni msomi mzuri lakini kimsingi Uingereza haiko tayari kwa ajili yake bado na kwa hivyo anaenda Ulaya na kufanya tafsiri yake, anaifanyia kazi kisha anaichapisha kwenye mashine ya uchapishaji huko na kuirudisha Uingereza kwa boti. Anasafirisha tafsiri yake kwa siri kurudi Uingereza. Watu wanapoipata, wanaipenda lakini kanisa linasema jamaa huyu

anatuzunguka. Kwa hivyo kimsingi kanisa lilimfuata na kumkamata. Walienda Ulaya na kumkamata na kumchoma kwenye mti. Kwa hivyo William Tyndale-- kuna mtu yeyote aliyesikia kuhusu Chuo cha Biblia cha William Tyndale huko Detroit? Walikiita jina lake. Pia kuna Nyumba ya Tyndale ambayo nilifanya kazi fulani huko Tyndale ambayo inatoka Uingereza. Wana sehemu nzima inayoitwa Nyumba ya Tindal katika Chuo Kikuu cha Cambridge. Kwa hivyo William Tyndale kisha akachomwa moto kwa sababu hii sasa ni 1536. Nasema kinachoendelea hapa ni cha kuvutia, Toleo la King James litakuwa chini ya miaka 80 baadaye mnamo 1611. William Tyndale, maneno ya mwisho kutoka kinywani mwake yalikuwa: "Bwana, fungua macho ya Mfalme wa Uingereza," na ndani ya miaka 80 mfalme wa Uingereza anafadhili tafsiri ya Kiingereza ya Neno la Mungu inayoitwa Toleo la King James. Mfalme aliajiri watafsiri hamsini hivi na kuwafanya wafanye kazi kama kikundi na hiyo ni bora zaidi. Tyndale alikuwa mzuri lakini unapokuwa na mtafsiri mmoja hilo ni tatizo la ukaguzi na mizani. Kwa hivyo hivi ndivyo Biblia ilivyokuja kwa Kiingereza. Unajua walichomfanyia John Wycliffe? Walimkasirikia sana kiasi kwamba walichimba mifupa yake na kuichoma. Hivi ndivyo kanisa lilivyofanya. Wakati mwingine kanisa halitaki watu wawe na neno la Mungu kwa sababu wanataka kudhibiti ujumbe. Hilo ndilo jambo la ajabu la neno la Mungu linalojitokeza. Kwa hivyo hao ni watu wawili wa mapema William Tyndale na John Wycliffe na kisha bila shaka wanakuja kwenye Toleo la King James.

I. Tafsiri: Toleo la King James la 1611 [34:18-39:35]

D: Unganisha IL; 34:18-52:27 KJV-DASV

Hii ni orodha ya tafsiri za Biblia, nataka tu kupitia hili haraka sana. Una John Wycliffe 1380 na mifupa yake ilichomwa moto. Huenda usingeweza kusoma Kiingereza kutoka 1380 ambacho ni Kiingereza cha zamani. Tungekuwa na wakati mgumu sana kusoma Kiingereza cha 1380. Mashine ya uchapishaji ya Gutenberg ilikuja yapata 1450 ambayo ilikuwa kifaa cha ajabu. Martin Luther alitumia mashine ya uchapishaji. Kama hakukuwa na mashine ya uchapishaji hakuna mtu angemsikia Martin Luther, angekuwa mtawa huko Ujerumani. Alipata mashine ya uchapishaji ili kuchapisha alichandika na

ghafila Luther na matengenezo yakaanza kwa sababu ya mashine ya uchapishaji. Kejeli sasa ni: tuna nini sasa? Tuna kitu chenye nguvu zaidi kuliko mashine ya uchapishaji. Tuna Intaneti sasa. Ambapo mtu mmoja anaweza kufanya kitu na kinaweza kuwafikia maelfu ya watu katika neno. Mamilioni ya watu wanaweza kutazama video na vitu mbalimbali, Intaneti ina uwezo mkubwa wa Ukristo kulingana na mambo tunayoyaona katika siku za Kale. William Tyndale 1536 aliuawa shahidi alichomwa moto kama shahidi Mkristo. Una Biblia Kuu ya Tyndale, ambayo ilifungwa kwenye mimbari huko Uingereza. Ilikuwa kubwa na imefungwa kwenye mimbari katika makanisa huko Uingereza. Kisha kulikuwa na Biblia ya Geneva. Uliposema Geneva katika kipindi hiki, yapata miaka ya 1550, John Calvin yuko Geneva. Wana Biblia ya Geneva kwa Kiingereza, ambayo imefanywa vizuri sana. Ikiwa kuna mtu yeyote anayejua chochote kuhusu Calvin, alikuwa Msomi mzuri wa Kigiriki. Wanafanya Biblia hii huko Geneva na ilikuwa nzuri sana kiasi kwamba Mfalme alisema tunapaswa kutengeneza Biblia yetu wenyewe. Kwa hivyo King James inatoka mwaka wa 1611. Kwa njia, unapaswa kujua kwamba wengi wenu ambao ni watu wa King James mnapaswa kutambua kwamba King James Version ni toleo lililosasishwa. Mnamo 1880 tunaita King James ya zamani sio toleo la 1611, mnamo 1880 Toleo la King James lilisasishwa na ndivyo wengi wenu mlivyo na mlivyokua nalo. Sasa kuna NKJV katika miaka 20 iliyopita. Toleo hili jipya wamelisasisha zaidi lakini kimsingi wakitumia vyanzo hivyo vya Maandishi ya Wengi tena lakini wanasasisha lugha kwa hivyo hilo ni jambo zuri NKJV.

Kwa nini tunataka kubadilika kutoka kwa Toleo la King James ? Nadhani kuna sababu kadhaa. Moja ni kwamba tuna hati bora zaidi kuliko zile zilizokuwa nazo mwaka 1611. Tunajua kuhusu hati hizi kutoka kote ulimwenguni hati 5000 na zingine zinarudi nyuma ndani ya miaka thelathini tangu Yohana alipoishi. Tuna hati za mafunjo. Mfalme James hakujua chochote kuhusu hati hizo. Hazikuwa na hati zetu bora za uncial. Kwa hivyo tuna hati bora zaidi leo. Lugha hiyo imebadilika. Ni wangapi kati yenu mkisoma kitu kama hiki: "Ninakufanyia kwa neema ya Mungu." Ni lini mara ya mwisho ulipomfanyia mtu jambo? "Ninakufanyia kwa neema ya Mungu" hiyo inamaanisha nini?

Hatufanyi hivyo tena. Kinachosema ni: "Nataka ujue kuhusu neema ya Mungu." Naam, ni rahisi zaidi kueleweka kusema, "Nataka ujue."

Nadharia za Tafsiri za J. [39:35-44:22]

Sasa nadharia za tafsiri, baadhi ya Biblia zako zitajaribu kuwa neno kwa neno zaidi, halisi au halisi iliyorekebishwa. Wakati wowote unapoenda kati ya lugha, lugha hazilingani kikamilifu. Kisha kuna sawa na nguvu, ambayo hutafsiri maana kwa maana. Hailingani neno kwa neno kama NASV [Toleo la Kawaida la Amerika Mpya]. Hiyo itakuwa halisi sana na kitu kama Ujumbe kitakuwa bure zaidi. Tafsiri ya New Living [NLT] ina maana zaidi kwa maana, si neno kwa neno, kuna nafasi kati ya halisi na kitu hiki cha porini huru. Lazima uwe mwangalifu na utafute zile zilizo katikati. Ukweli ni kwamba watu huchapisha Biblia kwa sababu ya pesa. Wanataka kupata pesa. Samahani hiyo ni kejeli sana lakini inaonekana kama hiyo ndiyo sababu. Kwa sababu hatuhitaji ESV, hakuna haja. Unaweza kupata NIV na NRSV. Hilo linatia shaka kwa upande wangu, ninahitaji kurudi nyuma.

Hapa kuna baadhi ya hivi karibuni ya NASV mwaka wa 1970. Sitasahau kamwe ilipotoka nilikuwa katika mafunzo huko Pennsylvania. Nilisoma zaburi ya 19. Ni nzuri. "Mbingu zinatangaza utukufu wa Mungu, anga linaonyesha neno lake linalofaa, kila siku husema." ni King James. Ni nzuri unapoisoma katika King James. Nzuri kabisa. NASB ilijaribu kufanya neno kwa neno na ni ya mbao. Nilisoma Zaburi ya 19 na nikafunga tu kitabu. Kilikuwa kigumu sana. Haikuwa fasihi nzuri. Haikutiririka. Haikuwa nzuri. Urembo ni muhimu katika tafsiri. Kuna sababu nzuri ya kutumia NASV ikiwa unasoma neno kwa neno na hujui Kiebrania. Kitabu hiki kinasaidia sana. Katika aina fulani za masomo ya Biblia unataka neno sahihi kwa neno huku na huko. Lakini nyakati nyingine unataka kusoma na kuwa na kitu kizuri cha kukuhimiza katika lugha ili kuakisi uzuri wake. Kwa hivyo NASV inajaribu kuwa halisi.

NIV ilitoka mwaka wa 1973, kwa kweli leo wamecheza na TNIV kimsingi waliisasisha kwa lugha inayojumuisha jinsia ikipunguza jinsia ya kiume na kuinua jinsia ya kike. Katika Mithali inaposema sikiliza "wanangu" watasema sikiliza "mtoto wangu."

Haina upendeleo wa kijinsia. Lakini TNIV haikupita vizuri sana kwa hivyo walitengeneza mpya mwaka wa 2011 na wengi wenu mtakuwa na NIV iliyosasisiwa kuanzia mwaka wa 2011 na wamefanya mabadiliko mengi madogo kwenye NIV ambayo nadhani kwa ujumla yalikuwa msaada. Imefanywa vizuri sana. Wengi wenu mnamjua Dkt. Marv Wilson anayefundisha katika Chuo cha Gordon, alifanya kazi kwenye NIV. Nilifanya kazi chini ya Dkt. Allen MacRae alifanya kazi kwenye vifungu vya Izah naamini katika tafsiri ya NIV. Heshima hii kubwa kwa hawa watu wa Mungu ambao walifanya NIV iliyochapishwa kwa kiasi kikubwa lakini Dkt. Wilson na Dkt. MacRae ni watu wawili ninaowajua. Watu wengi hutumia hii katika makanisa ya kiinjili. Ni nzuri na bora.

K. Tafsiri Zaidi za Kiingereza [44:22-48:26]

NRSV inategemea RSV ya 1952. RSV ina kila aina ya jinsi walivyokuwa nyuma katika aina ya siku za zamani za kisasa na walikuwa wakijaribu kuondoa miujiza na unabii na kuzaliwa na bikira. Wangejaribu kuipunguza katika maandishi. Wangejaribu kuipunguza. RSV mpya ilikuwa imekamili. Bruce Metzger kutoka Princeton alikuwa kwenye hilo. Ilikuwa bora zaidi. Ni tafsiri nzuri. Wasomi wengi kama Steve Hunt na Dave Mathewson hutumia NRSV. Watu wengi kutoka Uingereza watatumia NRSV. Ni aina ya kitu cha Kiingereza zaidi. Kwa hivyo ni bora walifanya mabadiliko mengi ambayo yalikuwa mazuri.

NLT [Tafsiri Mpya ya Maisha], angalia si fasili. Biblia ya asili ya Maisha iliandikwa na Ken Taylor. Billy Graham alipenda Biblia ya Maisha na akatoa Biblia ya Maisha katika mikutano yake. Ilikuwa fasili alipokuwa akipanda treni huko Chicago, angefanya sura nyingi sana kwa siku. Alitumia ASV ya 1901 na akaitumia kisha akatengeneza tafsiri yake mwenyewe. Alikuwa mwandishi mzuri sana. Aliandika; Ninajua dada yangu alikuja kwa Bwana kwa sababu ya Biblia ya Maisha. Iliandikwa kwa kiwango cha darasa ^{la 6-7 hivi}, kwa hivyo ni rahisi sana kueleweka. Hiyo ilikuwa nguvu yake kubwa, haikuwa halisi, ilikuwa fasili na si tafsiri kutoka Kigiriki na Kiebrania.

Mnamo 1996 walitoka na kuajiri wasomi. Mimi huwaambia watu kila wakati kwamba lazima muwe waangalifu na NLT. Ninawajua watafsiri na siwaamini. [Nilikuwa mmoja wa watafsiri wa Mithali.] Lakini NLT, kimsingi tulifanya kazi kutoka kwa Kigiriki na kutafsiri na kujaribu kuifanya pia kuwa sawa, tulijaribu kuifanya iwe na maana kwa maana, na tulijaribu kuifanya iwe rahisi kwa watu kuelewa. Hilo lilifanyika mnamo 1996 na lilisasishwa katika miaka ya 2000. Tulifanya sasisho kuhusu Mithali na ushairi.

ESV ilitoka mwaka wa 2002. Inaonekana kama matokeo ya RSV mara nyingi. Ujumbe huo ni wa Eugene Peterson anayefundisha huko Regent huko Vancouver, Kanada. Yeye ni mtu mcha Mungu, mcha Mungu. Alifanya tafsiri hii. Ni nzuri sana na kisha itaenda sawa na kisha itapanda juu na kisha itakuwa sawa na sawa. Nadhani ni tatizo la mtafsiri mmoja kufanya jambo zima. Wakati mwingine unatabasamu tu na kusema, "Laiti ningeweza kutafsiri hivyo" na wengine ni sawa. Ujumbe, ukitaka kitu cha ubunifu kinakupa mtazamo tofauti, angalia. Inavutia sana, yeye ni mtu mcha Mungu.

L. DASV [Toleo la Kiwango cha Kidijitali la Marekani] na Hitimisho [48:26-52:27]

Nilijaribu mwenyewe kwa kutumia DASV mwaka wa 2011 mwaka jana katika msimu wa vuli nilimaliza DASV. Ninachofanya katika DASV ni kuchukua maandishi kutoka kwenye ukurasa na kuyaweka kwenye skrini na unapoweka maandishi kutoka kwenye kitabu kwenye skrini, skrini ni njia tofauti na kwa hivyo huwasiliana kwa njia tofauti. Kwa hivyo, kwa mfano, nilikuwa na rafiki mzuri darasani mwangu jina lake lilikuwa Maggie na ilibidi nilipue mtihani wake ili aweze kuyasoma. Ilikuwa kama mtihani wa kurasa 50 kwa sababu ungeweza kupata maswali mawili tu kwa kila ukurasa kwa ukubwa wa fonti 28. Je, isingekuwa vizuri kama angekuwa na Biblia ambayo angeweza kulipua maandishi na sasa unaweza kufanya hivyo kwenye simu yako. Nilitengeneza hii--Nilikuwa na msichana katika moja ya madarasa yangu, Katie, na alikuwa kipofu. Je, isingekuwa vizuri kama angeweza kusikia maandishi ya DASV kwa sababu yako kwenye skrini naweza kubadilisha fonti na ninaweza kufanya kila aina ya vitu na sauti pia. Ninaweza kuchanganya sauti na maandishi ili aweze kusikiliza Biblia na

MP3. Kwa hivyo sauti hiyo nzima iko mtandaoni bila malipo. Hiyo ndiyo tofauti pia. Ni bure na iko juu na inapatikana kwa mtu yeyote duniani. Mimi pia ninajaribu. Nilikuwa na msichana mwingine aliyeimba nyimbo na akatunga nyimbo kwa hivyo nilimwambia achukue mistari ya kumbukumbu na kuiimba. Kwa hivyo unachukua dijitali na unaweza kuibadilisha kuwa muziki. Kisha pia nilichukua picha na kugundua nilitaka kujaribu kuweka picha na maandishi pamoja kwa hivyo tulitembea tukisema kuzunguka New Hampshire na nikasema nilitaka kuwapeleka wanafunzi wangu kwenye maandishi katika Mithali anamchukua mwanawe na kumfanya achague kati ya njia. Nina picha za maneno na kisha ni Mithali sura ya 1. Kimsingi nilikuwa na picha hizi zikitokea na nilikuwa najaribu kuchanganya picha na maandishi. Je, kuna uhusiano gani kati ya maana ya maandishi wakati yapo katika muktadha wa picha? Kwa hivyo ninajaribu. Unaweza kuangalia yote iko mtandaoni kwenye tovuti yetu. Kwa hivyo, kwa kifupi katika darasa hili unaweza kutumia tafsiri yoyote unayotaka. Wengi wenu mnatumia NIV baadhi yenu mnatumia NRSV na baadhi yenu tunatumaini mtacheza na DASV na wengine.

Ninachotaka kufanya ni kuishia hapo hapo na tutakaporudi--nataka kurukia kitabu cha Mathayo. Tutaanza kuangalia mada na muundo wa msingi wa kitabu cha Mathayo. Asante sana. Tutaonana baada ya dakika chache.

Imechapishwa na Rachael Marz

Imehaririwa na Ben Bowden

Imehaririwa vibaya na Ted Hildebrandt